

РІВНІ ЦІННІСНОЇ РЕГУЛЯЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОЇ СИСТЕМИ НАВЧАННЯ

В статті аналізуються дослідження регуляції учбової діяльності. На основі даних, отриманих в ході емпіричного дослідження, описана структура і рівні ціннісної регуляції учбової діяльності. Представлена характеристика регуляції учбової діяльності на ситуативному, формально-виконавському, соціально-нормативному і суб'єктно-ціннісному рівнях.

Ключові слова: регуляція, саморегуляція, ціннісна регуляція, рівні ціннісної регуляції, учбова діяльність.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Запровадження кредитно-модульної системи передбачає внесення організаційних та методичних змін до навчально-виховного процесу у виші. Одна з характерних особливостей кредитно-модульної системи полягає у тому, що завдяки запропонованим змінам має зростати не лише якісний рівень фахової підготовки студентів, але й самостійність у визначенні навчальних пріоритетів. Однак спостерігається значна диференціація студентів до використання можливостей кредитно-модульної системи. Це пов'язане, у першу чергу, з особливостями ціннісної регуляції навчальної діяльності. Тому предметом нашого дослідження стало вивчення рівнів ціннісної регуляції навчальної діяльності в умовах кредитно-модульної системи та чинників, що їх детермінують.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. У ході теоретичного аналізу було визначено, що процес регуляції діяльності детермінується поєднанням діяльнісних, соціальних та особистісних чинників. Дослідження регуляції навчальної діяльності здійснювалося у напрямку вивчення структурно-функціональних та індивідуально-стильових особливостей саморегуляції (О.О. Конопкін, В.І. Моросанова, О.К. Осницький, Р.Р. Сагієв), регуляції інтелектуальної діяльності (В.О. Моляко, Н.І. Пов'якель), ролі соціальних, особистісних та ситуативних чинників у процесі регуляції (Ю.А. Миславський, О.Л. Музика) [2; 4; 5].

Твердження про те, що регуляція навчальної діяльності пов'язана з особливостями ціннісної сфери студентів, підтверджується дослідженнями В.О. Климчука, Ю.О. Миславського, Н.О. Никончук, О.К. Осницького, А.Е. Пасніченко Н.І. Пов'якель, А.С. Шарова [1; 7; 9].

Як наголошує О.К. Осницький, важливою передумовою успішності навчання є сформована система саморегуляції діяльності та суб'єктне ставлення до власних дій та вчинків, яке визначається цінностями особистості [8].

Близьку позицію займає Ю.А. Мисливський, зазначаючи, що будь-які цінності, у тому числі й професійні та освітні, приймаються лише з опорою на носіїв цих цінностей – референтних осіб. У ситуаціях, коли викладачі є носіями цих професійних цінностей, активність студентів зростає, у протилежному випадку активність студентів знижується через порушення у ціннісних стосунках та у стосунках визнання [3].

З типами ціннісності студентів пов'язує розвиток саморегуляції професійного мислення психологів Н.І. Пов'якель. Було виявлено, що продуктив-

ний вид саморегуляції мислення відповідає типу пізнавальної цінності, продуктивний підвид – типу реально-практичної цінності, непродуктивний підвид – типу особистісної цінності, непродуктивний вид – типу реально-практичної цінності [10].

Рівневу структуру регуляції навчальної діяльності описує А.С. Шаров. Він виокремлює операційний (регуляція дій, окремих операцій та поведінки у конкретній ситуації), тактичний (регуляція в рамках діяльності, постановка цілей, планування власної активності з урахуванням конкретних умов) та стратегічний (орієнтація на далеку часову перспективу та прийняття людиною принципів та цінностей, що пропонуються їй у ході навчання) рівні [11].

Цінності як основу регуляції діяльності та розвитку особистості розглядає О.Л. Музика. Цінності є одночасно і причиною, і результатом розвитку здібностей, завдяки яким через результати діяльності людина отримує поцінування від референтного оточення. Основу регуляційних процесів становлять суб'єктні цінності, тобто ізоморфні по відношенню до конкретної життєвої ситуації особистісні цінності. Суб'єктні цінності утворюються із поєднання моральнісних цінностей, які визначають правила активності у міжособистісних стосунках, та діяльнісних цінностей, тобто вмінь і здібностей, що є внутрішнім ресурсом активності [6].

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Дослідження регуляції навчальної чи наукової діяльності студентів, виокремлення відповідних рівнів регуляції, розробка на основі цього критерію типології студентів здійснювалося для умов традиційної системи навчання. Однак проблема регуляції навчальної діяльності в умовах кредитно-модульної системи недостатньо досліджена.

Постановка завдання. Завдання статті полягає в аналізі рівнів ціннісної регуляції навчальної діяльності студентів в умовах кредитно-модульної системи навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Ціннісну регуляцію навчальної діяльності ми розглядаємо як свідомий динамічний процес, який включає планування, виконання, контроль та рефлексію результатів діяльності, здійснюється на основі ціннісного ставлення до неї та спрямований на саморозвиток.

Модель ціннісної регуляції навчальної діяльності, як синтез регуляції діяльності та особистісно-ціннісної регуляції, базується на структурі свідомої психічної регуляції, яка розроблена О.О. Конопкіним, та на засадах суб'єктно-ціннісного аналізу О.Л. Музики. В основі суб'єктно-ціннісного аналізу лежить положення про ціннісний розвиток особистості та ціннісні механізми регуляції діяльності. На основі цих концепцій до структури ціннісної регуляції включено ціннісний, референтний, діяльнісно-операційний та результативно-корегуючий компоненти (рис. 1.1.). Виокремлення таких структурних компонентів ціннісної регуляції є відображенням твердження про взаємодію діяльнісних, соціальних та ціннісних механізмів регуляції навчальної діяльності.

Дослідження ціннісної регуляції навчальної діяльності проводилося на базі соціально-психологічного факультету Житомирського державного університету. У дослідженні взяли участь студенти 2-5 курсів спеціальностей «Менеджмент організацій», «Соціальна педагогіка», «Практична психологія» та «Психологія». У дослідженні було використано методику вивчення динаміки здібностей (МВДЗ), розроблену О.Л. Музикою, та методику моделювання ціннісної свідомості (ММЦС), адаптовану відповідно до завдань дослідження.

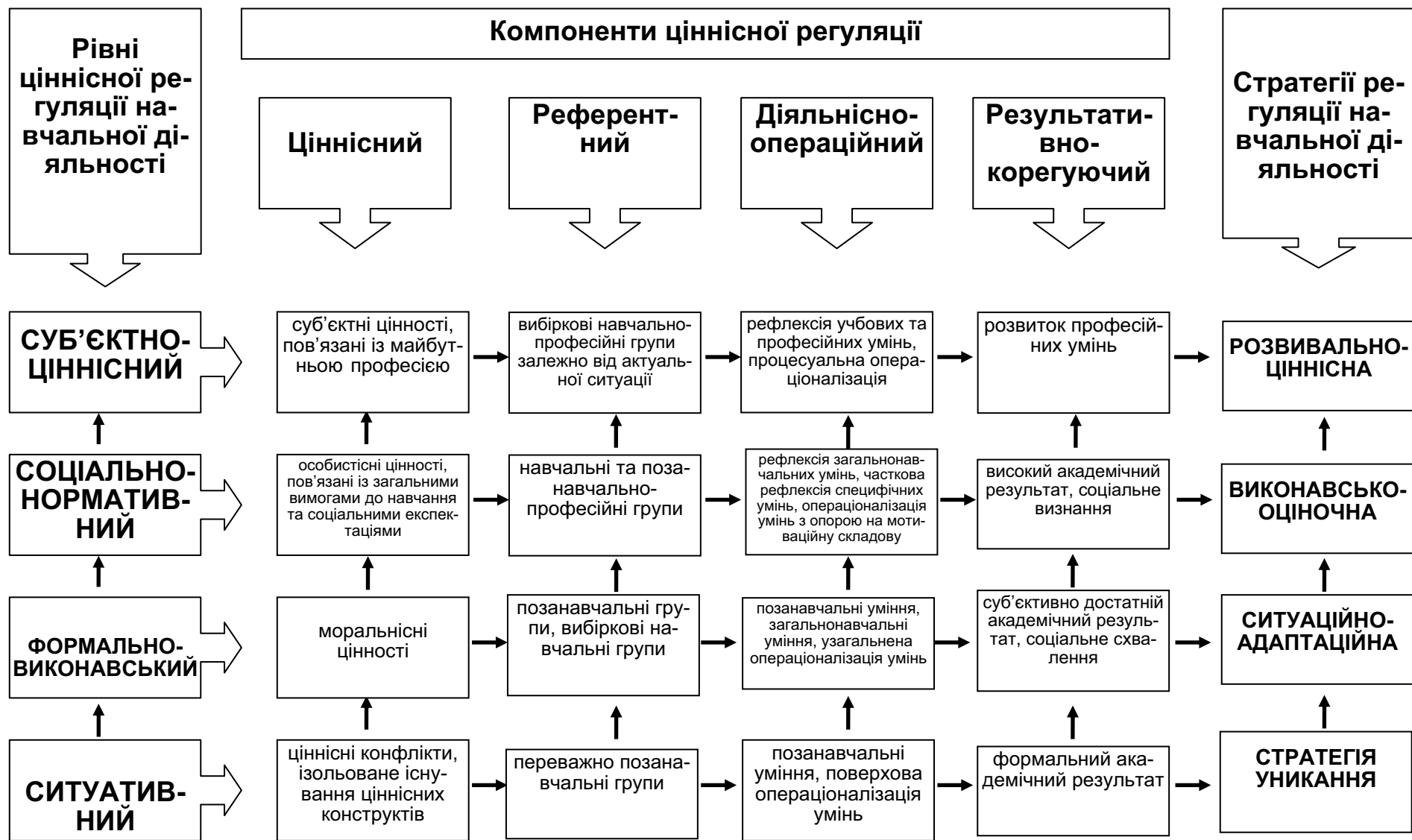


Рис. 1.1. Теоретична модель ціннісної регуляції навчальної діяльності студентів

На основі теоретичного аналізу та узагальнення результатів емпіричного дослідження було виокремлено чотири рівні ціннісної регуляції навчальної діяльності студентів: ситуативний, формально-виконавський, соціально-нормативний та суб'єктно-ціннісний.

Ситуативний рівень є нижчим рівнем ціннісної регуляції навчальної діяльності. Цю групу становлять студенти, які мінімально включені у навчальну діяльність, та навчання яких відбувається переважно на основі зовнішньої регуляції завдяки тиску батьків або викладачів та адміністрації вишу.

Ситуативна регуляція спостерігається здебільшого на початку навчання і може бути обумовлена як діяльними, так і особистісними причинами. Діяльнісні причини в основному пов'язані з недостатнім розвитком процесів регуляції або з тим, що студенти продовжують використовувати репродуктивний спосіб регуляції навчання (О.О. Копонкін), який часто виявляється неефективним в умовах вищої освіти. Особистісні причини можуть бути пов'язані з невідповідністю між уявленням про майбутню професію та реальним змістом професійних знань та умінь, які потрібно засвоїти («мені у школі казали, що я дуже хороший психолог»), чи із зовнішньою мотивацією вступу до вишу. Тому для таких студентів перебування в університеті є чистою формальністю, і можливість відрахування для них іноді може бути навіть бажаним результатом. У студентів старших курсів ситуативний рівень регуляції може бути пов'язаний із кризовими переживаннями щодо майбутньої професії, тому на певному етапі вони приймають рішення не працювати за спеціальністю, і через це навчання втрачає для них особистісну цінність. Аналіз результатів дослідження показав, що навчальна чи майбутня професійна діяльність є для таких студентів незначимою. Серед переліку умінь вони переважно називають дозвілєві уміння («бігати», «співати», «готувати», різні види спорту), побутові («готувати»), комунікативні («знаходити спільну мову»), уміння з інших важливіших видів діяльності («вміння працювати з оргтехнікою»). У рефлексії умінь спостерігається така тенденція як нездатність взагалі виокремлювати уміння («а що я вмію робити, я нічого такого робити не вмію», «я не знаю, що сказати»). Не менш важливим є відсутність тенденції до розвитку умінь: взагалі ніякі уміння не прагнуть розвинути чи набути, прагнуть розвинути позанавчальні уміння або уміння – особистісні характеристики («визначитися у житті», «читати думки інших»).

Здатність до операціоналізації умінь, які хоча б дотичні до учбової діяльності, слабо розвинена, досліджувані частіше зазначають особистісні характеристики, бажані для того чи іншого уміння («любити людей», «терпіння»). На рівні діяльнісно-операційного компоненту в різного роду навчальних ситуаціях досліджувані усвідомлюють відсутність у себе необхідних ресурсів та часто приймають рішення про невиконання діяльності. Результат власної діяльності вони оцінюють суто формально («задовільний» – «незадовільний»). Навіть «незадовільний» результат не завжди спонукає їх до корекції власних дій. Нерідко вони вибирають бездіяльність, сподіваючись, що ситуація вирішиться сама собою, або вдаються до альтернативних способів одержати формальний академічний результат (наприклад, здати чужу роботу).

Зважаючи на те, що учбово-професійні уміння позбавлені для таких студентів значимості, то коло їх референтних осіб складається з осіб, не пов'язаних з навчальною діяльністю.

Ціннісна свідомість таких студентів недиференційована, цінності існують ізольовано у вигляді ціннісних конструктів. Змістовий аналіз цінностей

показує, що як значимі розглядаються цінності з негативною конотацією («лінивість», «безвідповідальність», «нерозуміння своєї професії», «невключеність у навчання»). Ціннісна свідомість також є конфліктною. Частіше зустрічаються змістові конфлікти, коли поряд розташовуються та мають тісні кореляційні зв'язки цінності, несумісні за змістом, наприклад, корелюють між собою такі цінності як «легковажність» – «знання, розсудливість», «знання, розсудливість» - «недосвідченість».

Основна стратегія, яку використовують студенти ситуативного рівня ціннісної регуляції, – уникання.

Студенти з формально-виконавським рівнем, як правило, добре адаптовані до умов кредитно-модульної системи та дотримуються більшості формальних вимог до навчання. У студентів цієї групи переважає зовнішня мотивація, вони краще працюють, коли відчувають постійний контроль та тиск з боку викладачів.

Серед значимих умінь таких студентів переважають дозвіллі («розбиратися у музичних інструментах»), комунікативні («зацікавлення взаємодії з людьми») та загальнонавчальні («навчатися») уміння. Разом з тим серед значимих умінь студенти називають учбово-професійні уміння («працювати з дітьми», «уміння використовувати методики», «інтерпретувати результати»). Найявніші учбово-професійних умінь здебільшого спостерігається у студентів старших курсів, які вже мають досвід активної практики.

Операціоналізація учбово-професійних умінь лише поверхово відображає процесуальні характеристики діяльності. Наприклад, в умінні «повідомляти результати» виокремлено дії «розповідь про методику», «розповідь про отримані результати», «рекомендації».

Важливою особливістю регуляції навчальної діяльності є прагнення частини досліджуваних розвивати у майбутньому уміння з професійної діяльності («правильно підбирати слова у бесіді»).

Коло референтних осіб утворюють здебільшого родичі та знайомі, однак частина досліджуваних вже зазначає як референтних однокласників (друзів чи подруг) та викладачів. Однак оцінка осіб з позанавчальної діяльності є значимішою для більшості досліджуваних.

У структурі ціннісної свідомості здебільшого переважають моральні цінності, які характеризують міжособистісну взаємодію («веселі», «цікаві», «приємні», «рівність у стосунках», «доброта», «турботливість», «люблять поговорити»). На основі виділених цінностей можна припустити, що як основний ресурс регуляції навчальної діяльності ці досліджувані розглядають міжособистісні стосунки. Діяльнісні цінності, які виокремлюють досліджувані, безпосередньо учбово-професійної діяльності мало стосуються («пише вірші», «люблять все робити разом»).

У результативно-корегуючому компоненті ціннісної регуляції спостерігається більша, порівняно із ситуативним рівнем, варіативність в оцінці результатів діяльності, має значення певна суб'єктивна значимість оцінки. Наприклад, зі «складних» предметів може задовольняти задовільний результат, а з «легких» можуть прагнути до вищого. Важливою складовою оцінки результату є соціальне схвалення переважно з боку родичів та знайомих, важливо продемонструвати, «що я це можу». Прагнення коректувати діяльність задля кращого результату у досліджуваних не спостерігається («стоїть оцінка, то й хай і стоїть», «оцінки не засвідчують рівень знань»), що якраз і є відображенням формального ставлення до навчання цієї групи студентів.

У студентів формально-виконавського рівня переважає ситуаційно-адаптаційна стратегія регуляції, спрямована на формальне дотримання вимог та вибір зручного для себе підходу до навчання.

До соціально-нормативного рівня ціннісної регуляції належать студенти з високим та середнім рівнем успішності, яким важливо відповідати певним соціальним очікуванням щодо успішності навчання. Вони є достатньо дисциплінованими, дотримуються формальних вимог до організації навчального процесу та здебільшого прагнуть якісно виконати навчальні завдання.

Діяльнісно-операційний компонент регуляції представлений, крім дозвіллевих, побутових та організаційно-комунікативних умінь, загальнонавчальними («навчатися») та професійними уміннями («робити професійно-орієнтовані завдання», «робити факторний аналіз», «орієнтуватися у науковій діяльності»).

Необхідно також відзначити, що студенти соціально-нормативного рівня мають сформовану здатність до операціоналізації учбово-професійних умінь. Наприклад, в умінні «навчатися» є такі дії та операції: «знаходити та вибирати інформацію», «запам'ятовувати інформацію», «бачити, де і як її можна використати», «вміти переносити знання з одних предметів на інші», «шукати додаткову інформацію», «поновлювати свої знання».

Результат навчальної діяльності таких студентів оцінюється як достатньо високий. Крім академічної оцінки важливим також є порівняння досягнутого результату з показниками інших успішних студентів. Зважаючи на розвиненість здатності до перенесення та операціоналізації умінь, внесення коректив до процесу виконання діяльності не викликає особливих труднощів, що дозволяє цим студентам підтримувати бажаний рівень навчальної успішності.

Референтними особами, крім родичів та знайомих, є одногрупники, викладачі та представники тієї спеціальності, яку опановують студенти.

Ціннісна свідомість таких студентів диференційована, у ній представлені як моральнісні, так і діяльнісні цінності, причому пріоритет мають останні. Моральнісні та діяльнісні цінності утворюють значимі інтеркореляції. У змісті діяльнісних цінностей здебільшого відображено бажані викладачами якості, загальні соціальні вимоги до діяльності незалежно від її специфіки («відповідальність», «наполегливість», «професіоналізм», «успішність» тощо). У структурі ціннісної свідомості зустрічаються особистісні цінності, що відображають саме індивідуальні особливості ціннісної регуляції навчання («приклад для наслідування», «висококваліфікованість», «задоволення від автоматів», «наявність професійних умінь», «добре розуміють філософію»).

На соціально-нормативному рівні переважає виконавсько-оціночна стратегія ціннісної регуляції: більшість студентів намагається отримати високу оцінку, працюючи систематично на заняттях, що забезпечує таким студентам визнання серед одногрупників.

Вищим рівнем розвитку ціннісної регуляції навчальної діяльності є суб'єктно-ціннісний рівень. Він притаманний студентам старших курсів, які вже мають досвід роботи за спеціальністю або участі у проектах, пов'язаних із майбутньою професією. Вони дотримують формальних вимог навчального процесу, демонструють високий рівень успішності та розуміння навчального матеріалу.

До значимих умінь відносяться дозвіллеві, організаційно-комунікативні, учбові та професійні уміння. Здатність до операціоналізації умінь знаходиться на високому рівні. Однак на більшу увагу заслуговує прогностичний компо-

мент рефлексії умінь та операцій, оскільки досліджувані цього рівня як перспективу розглядають саме розвиток або набуття професійних умінь («навчання у психотерапевтичній групі», «встановлювати контакт», «проводити тренінги», «у консультаванні постійно бути у контакті з клієнтом»).

Результативність навчальної діяльності переважно оцінюється не на основі формального академічного показника, хоча він також має значення, а залежно від якості здобутих знань та умінь («я не для оцінки навчаюся»). Розвинена рефлексія діяльнісно-операційного компоненту забезпечує коректування процесу навчання щодо досягнення бажаного результату.

Рефлексивний компонент представлений особами з навчальних чи професійних груп, з якими досліджуваний взаємодіє в актуальній ситуації («науковий керівник» або людина, успішна у важливій для досліджуваного діяльності).

У ціннісній свідомості таких студентів збільшується кількість особистісних цінностей, що відображають індивідуальні особливості здійснення навчальної чи професійної діяльності. Значимі кореляційні зв'язки з факторами діяльнісних та моральнісних цінностей дозволяють розглядати такі цінності як суб'єктні. Аналіз змісту суб'єктних цінностей досліджуваних продемонстрував тенденцію «зорієнтованість на майбутнє», тобто у ціннісній свідомості досліджуваних представлені конструкти, пов'язані із плануванням майбутнього та здійсненням професійної діяльності.

Зважаючи на таку зорієнтованість на майбутню професійну діяльність, основною стратегією регуляції є розвивально-ціннісна стратегія, тобто навчальна діяльність розглядається з точки зору можливості розвивати професійні вміння.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна зробити такі висновки.

1. Ціннісна регуляція навчальної діяльності здійснюється на основі взаємодії діяльнісних (дієво-операційний, результативно-корегуючий компоненти), соціальних (референтний компонент) та особистісно-ціннісних (ціннісний компонент) факторів.
2. Узагальнення даних теоретичного аналізу та результатів емпіричного дослідження дозволило виділити чотири рівні ціннісної регуляції навчальної діяльності: ситуативний, формально-виконавський, соціально-нормативний та суб'єктно-ціннісний.
3. Перехід на вищі рівні регуляції пов'язаний із розвитком рефлексії учбово-професійних умінь та здатності до їх процесуальної операціоналізації. Серед референтних осіб починають переважати особи, пов'язані з начальною діяльністю. Аналіз особливостей ціннісної свідомості засвідчив збільшення кількості діяльнісних та моральнісних цінностей, які утворюють між собою тісні кореляційні зв'язки та формують суб'єктне ядро особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Климчук В.О.* Психологічні детермінанти розвитку внутрішньої мотивації студентів у навчальній діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Климчук Віталій Олександрович. – Київ, 2004. – 20 с.
2. *Конопкин О.А.* Общая способность к саморегуляции как фактор субъектного развития / О.А. Конопкин // Вопросы психологии. – 2004. – № 2. – С. 128-135.

3. Миславский Ю.А. Саморегуляция и активность личности в юношеском возрасте / Науч.-исслед. ин-т общей и педагогической психологии Акад. пед. наук СССР – М.: Педагогика, 1991. – 152 с.
4. Моляко В.А. Творческая конструкторология (пролегомены). – К.: «Освіта України», 2007. – 388 с.
5. Моросанова В.И. Индивидуальный стиль саморегуляции: феномен, структура и функции в произвольной активности человека. – М.: Наука, 2001. – 192 с.
6. Музика О.Л. Здібності у системі ціннісної регуляції розвитку творчо обдарованої особистості / Музика О.Л. // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: Збірник наукових праць / За ред. В.О.Моляко. – Т.12. – Вип. 5. – Ч.І. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2008. – С.49-55.
7. Никончук Н.О. Рефлексивно-ціннісна регуляція розвитку учбових здібностей у молодшому шкільному віці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Никончук Наталія Олександрівна. – К., 2009. – 20 с.
8. Осницкий А.К. Умения саморегуляции в профессиональном самоопределении учащихся / А.К. Осницкий // Вопросы психологии. – 1992. – №1. – С. 52-59.
9. Пасниченко А.Э. Проблема ценностной регуляции научной деятельности студентов вузов / А.Э. Пасниченко // Научный часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія №12. Психологічні науки: Збірник Наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. - №6 (30). – Ч.1. – С. 298-318.
10. Пов'якель Н.І. Професіогенез мислення психолога-практика в системі вищої школи: [монографія] / Надія Іванівна Пов'якель. – Вид. 2, випр. і доп. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. – 298с.
11. Шаров А.С. Процесс и структура учения студентов в высшей школе / А.С. Шаров // Электронный научный журнал «Вестник Омского государственного педагогического университета». Выпуск 6. www/omsk.edu.

Майстренко Т.Н. УРОВНИ ЦЕННОСТНОЙ РЕГУЛЯЦИИ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОЙ СИСТЕМЫ ОБУЧЕНИЯ

В статье анализируются исследования регуляции учебной деятельности. На основе данных, полученных в ходе эмпирического исследования, описана структура и уровни ценностной регуляции учебной деятельности. Представлена характеристика регуляции учебной деятельности на ситуативном, формально-исполнительном, социально-нормативном и субъектно-ценностном уровнях.

Ключевые слова: регуляция, саморегуляция, ценностная регуляция, уровни ценностной регуляции, учебная деятельность.

Maistrenko T.M. STUDENT'S EDUCATIONAL ACTIVITY VALUE REGULATION LEVELS IN THE CONDITIONS OF CREDIT-MODULE EDUCATIONAL SYSTEM

The investigation of learning activity regulation is analyzed in the article. The structure and levels of value regulation are described on the basis of data obtained during empirical study. The main characteristic of situation, formal, social and value levels are analyzed.

Keywords: regulation, self-regulation, value regulation, levels of value regulation, leaning activity.